

JOZEF MORGENSTERN – MOREŇ (OSUD JEDNOHO SLOVENSKÉHO DŮSTOJNÍKA)

OLDŘICH PEJS

PEJS, O.: Jozef Morgenstern–Moreň (The Fate of a Slovak Officer). *Vojenská história*, 1, 30, 2026, pp 117-124 Bratislava.

Jozef Morgenstern–Moreň was commissioned as a professional officer in the Slovak Army in 1939. He held several primarily administrative posts; according to his superiors' evaluations, he was not well-suited for frontline command responsibilities. His career was aided by his proficiency in foreign languages. He participated in the defence of eastern Slovakia against Hungarian forces in March 1939, the campaign against Poland later that year, and the invasion of the Soviet Union in the summer of 1941. Due to his Jewish ancestry, he fell under the scrutiny of anti-Semitic racial regulations; classified as a „Jewish Mischling“ (of mixed Jewish descent), he was demoted and dismissed from the Slovak Army in 1943. After the war, he served in the Czechoslovak Army with the rank of infantry first lieutenant, which he had originally attained during his service in the Slovak Army.

Keywords: Military history. Slovak Army. 1939–1943. Officer–Jewish mixed ancestry.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.1.6>

Židovskou populaci postihla v druhé světové válce tragédie, která vyústila v holocaust (šoa). Latentní antisemitismus se promítl do slovenské vládní politiky. Na diskriminačních opatřeních vůči židovské komunitě se podílela i slovenská armáda, která vyloučila Židy z branné moci a přeřadila je do zvláštních pracovních jednotek. Opatření se citelně dotkla vojáků z povolání (vojenských gážistů) židovského původu, kteří byli ze slovenské armády propuštěni. Jednou z možností, jak ve slovenské armádě zůstat, byla jejich momentální odborná nenahraditelnost. K tomu však potřebovali ministerskou výjimku z nařízení o vyloučení Židů z veřejných služeb, následně vládní výjimku z nařízení, které vymezovalo pojem Žida a usměrňovalo počet Židů v některých svobodných povoláních a nakonec prezidentskou výjimku z nařízení o právním postavení Židů, z tzv. židovského kodexu. Těmto otázkám se již věnoval kolektiv autorů v práci „Práca – česť, robota – povinnosť“.¹

Slovenská armáda zjišťovala ve svých řadách vojáky z povolání (vojenské gážisty) židovského původu, včetně jejich rodinných příslušníků, a vytvářela si vlastní seznamy osob s židovskými kořeny. Vše se skrývalo pod eufemistickým motivem vytváření kartotéky a statistiky důstojníků a rotmistřů z povolání a v záloze. Do 15. října 1940 se ministerstvu národní obrany předkládal výkaz, do kterého měli být zahrnuti vojenští gážisté židovského náboženství, stejně jako gážisté jiného náboženství, ale kteří měli za manželky Židovky, a také gážisté bez vyznání.² Následovalo založení kartotéky důstojníků a rotmistřů z po-

¹ BAKA, Igor a kol. „Práca – česť, robota – povinnosť“. *Vojensky organizované pracovné jednotky Židov na Slovensku v rokoch 1939 – 1943*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023.

² Výkaz měl vlastně dvě téměř shodné podoby, neboť první nařízení ministerstva národní obrany bylo v důsledku reorganizace armády spojené s přemístováním gážistů vzápětí opraveno novým nařízením, takže obsahovalo tyto rubriky: a) pořadové číslo, b) hodnota a stavovská skupina, c) jméno a příjmení, d) útvar, e) národnost (manžela – rozuměj gážisty - pozn. O. P.), f) náboženství (manžela – rozuměj gážisty - pozn. O. P.), g) datum pokřtěni na jiné náboženství (původně datum pokřtěni a jiné náboženství), h) na jaké náboženství přestoupil, ch) náboženství manželky, i) datum pokřtěni manželky na jiné náboženství než židovské, j) na jaké náboženství přestoupila manželka, k) poznámka. Velitelé útvarů, ústavů a úřadů museli zvlášť hlásit, že otázka národnosti a náboženství jim podřízených gážistů, stejně jako příslušníků jejich rodin (včetně sebe a svých rodin) byly řádně přezkoumány na podkladě spolehlivých a hodnověrných dokladů (obecná svědectví, rodné

volání, stejně jako v záloze. Vyplňoval se kartotéční lístek, ve kterém musely být přesně a věrohodně zachyceny všechny důležité údaje, přičemž v pochybnostech (národnost, náboženství, domovská příslušnost atd.) se o pravdivosti udávaných údajů předkládaly originální dokumenty. Za přesně a správně vyplněné kartotéční lístky byli osobně odpovědní velitelé příslušných jednotek, úřadů a ústavů, „*kedže evidencia vojenských gážistov musí byť vedená čo najpresnejšie, aby splnila dané jej úlohy.*“ Kartotéční lístky se předkládaly ministerstvu národní obrany nejpozději do 1. prosince 1940.³

Na ministerstvu národní obrany se však zjistilo, že nařízení o přezkoumání národnosti a náboženství vojenských gážistů a jejich manželek nebylo provedeno důsledně. Někteří gážisté a civilní zaměstnanci vojenské správy měli za manželky Židovky, ale nenahlásili to osobní skupině ministerstva. Povinně se tak musely předložit rodné a křestní listy manželek vojenských gážistů a civilních zaměstnanců vojenské správy, aby se zkontrolovalo, zda manželky „*sú arijského alebo nearijského pôvodu.*“ Po dokonalém přezkoumání náboženství všech manželek se výkaz těch vojenských gážistů a civilních zaměstnanců vojenské správy, jejichž manželky se pokládaly za Židovky, předkládal do 15. února 1941.⁴

Vydání tzv. židovského kodexu 9. září 1941 o *právnom postavení Židov* postavilo důstojníky, rotmistry, poddůstojníky z povolání, dělesloužící a civilní zaměstnance vojenské správy před další kolo prověřování jejich židovského původu. Ministerstvo národní obrany k tomu vydalo zvláštní rozkaz, kterým požadovalo vyplnit dotazník a ten předložit „*obratom*“. Odpovědi se vyžadovaly na tyto otázky: 1) pocházíte nejméně od tří podle rasy židovských prarodičů?, 2) pocházíte od dvou podle rasy židovských prarodičů?, 3) pocházíte od jednoho podle rasy židovského prarodiče?, 4) jste nežidovským manželem Žida (Židovky)? Na dotazník každý odpovídal ano, ne nebo nevím. Pokud někdo dostal výjimku podle vl. nař. č. 63/1939 Sl.z. byl povinen tuto okolnost nahlásit ministerstvu a přiložit originál vyřízení příslušným úřadem. Pokud někomu nebyla dosud vyřízena tato žádost o výjimku, musel nahlásit, kdy žádost podal, u kterého úřadu, případně podací číslo příslušného úřadu. Ti, kteří nevyplnili dotazník, neboť byli v poli, na dovolené nebo jinak služebně vzdáleni, museli tak učinit v listopadu 1941.⁵

---

listy, oddací listy apod.). Velitelé jednotek byli dále upozorněni, aby při přezkoumání národnosti, náboženství a rodinného stavu gážistů zjistili, že jednotlivá hlášení gážistů souhlasí se zápisy v kmenových listech, a pokud zjistí nesrovnalosti (gážista se oženil, rozvedl, přestoupil na jiné náboženství, změnil národnost, narodily se mu děti, a tyto změny nebyly dosud v kmenovém listu provedeny), aby byl gážista vyzván předložit příslušné doklady a kmenový list se opravil. Vojenský historický archiv (VHA) Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Důvěrné domácí rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 35/1940, čl. VIII, Preskúmanie národnosti a náboženstva gážistov; f. Vyššie veliteľstvo I – Veliteľstvo divízejnej oblasti I (1939 – 1945), šk. 90, Důvěrný rozkaz velitelstva I. divízie, č. 63/1940, čl. B-315, Preskúmanie národnosti a náboženstva gážistov, č. 64/1940, čl. C-325, Preskúmanie národnosti a náboženstva gážistov, č. 65/1940, čl. C-329, Preskúmanie národnosti a náboženstva – upozornenie.

³ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Důvěrné domácí rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 45/1940, čl. V, Kartotéka dôst. a rtm. z povolania a v zál. - založení. Kartotéční lístek rotmistřů z povolání se předkládal ministerstvu národní obrany nejpozději do 31. ledna 1941.

⁴ Výkaz měl obsahovat tyto rubriky: 1) pořadové číslo, 2) hodnost a stavovská skupina, 3) jméno a příjmení (manžela - rozuměj gážisty - pozn. O. P.), 4) jméno a rodné příjmení (manželky), 5) náboženství manželky (současné), 6) náboženství manželky (předešlé), 7) kdy byla pokřtěna (den, měsíc a rok), 8) zda se podle vl. n. č. 63/1939 Sl.z. má pokládat za židovku (ano – ne), 9) poznámka. VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Důvěrné domácí rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 4/1941, čl. III, Manželky voj. gážistov a civ. zamest. voj. správy - kontrola ich náboženstva - nariadenie.

⁵ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany - Důvěrné domácí rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 51/1941, čl. I, Dotazníky podľa vlád. nariadenia č. 198 z roku 1941 – nariadenie, č. 59/1941, čl. VIII, Dotazníky podľa vládneho nariadenia č. 198 z r. 1941 – nariadenie.

Přibližme si osud jednoho slovenského důstojníka, který nakonec v důsledku diskriminačních opatření vůči vojenským osobám židovského původu musel opustit řady slovenské armády. Jozef Morgenstern se narodil 2. listopadu 1914 v Bratislavě. Uváděl, že je národnosti slovenské, náboženství římskokatolického, svobodný, domovsky příslušný do Bratislavy, jako gážista slovenské armády bydlel u rodičů, které finančně podporoval, což se týkalo i jeho bratra, který studoval. Morgenstern v mládí navštěvoval „*ľudovú školu a meštanskú školu*“ s vyučovacím jazykem slovenským, dále školu uměleckých řemesel v Bratislavě (složil mistrovskou truhlářskou zkoušku) v roce 1933, dále dva roky státní odbornou dřevařsko-staviteelskou školu pro zpracování dřeva v Olomouci na Moravě s vyučovacím jazykem českým a čtyři semestry vnitřní architektury při státní ústřední škole pro bytový průmysl v Praze v Čechách. Odvodu se podrobil 30. března 1936. Prezenční vojenskou službu v československé armádě vykonával od 1. října 1937 u Pěšího pluku č. 17 v Trenčíně, kde ihned nastoupil do školy pro důstojníky pěchoty v záloze 15. divize do 30. dubna 1938. Školu dokončil s celkovým prospěchem dobrým a pořadím tři sta šedesátý mezi 410 frekventanty. Po jejím skončení byl přeložen k Pěšímu pluku č. 41 „*Dr. Edvarda Beneše*“, 7. rota, do Žiliny, kde absolvoval praktický výcvik s celkovým prospěchem dobrým a pořadím třicátý sedmý mezi 65 příslušníky u vojskového tělesa a hodnocením, že pracuje dobře pod dozorem, ale je domýšlivý. Ve výsledném prospěchu, který podepsal 2. září 1938 v Žilině brig. gen. František Marvan jako předseda zkušební komise, shrnující výsledky ze školy pro důstojníky pěchoty v záloze, z praktického výcviku, ze služebního jazyka, z osobní a vojenské hodnoty, ze zkoušky na důstojníka v záloze z pořadového a bojového, polního výcviku a taktiky, byl hodnocen jako dobrý s pořadím čtyřicátý devátý z 64 příslušníků. Pro funkci nižšího důstojníka pěchoty v záloze byl shledán jako dobře způsobilý.⁶ Na podzim 1938 proto bylo vyhověno jeho přihlášce do Vojenské akademie, ale přišla mobilizace s jeho přidělením k vojenské železniční policii a následně k Doplnovacímu okresnímu velitelství v Žilině do 18. března 1939. Bránil východní hranici Slovenska proti silám maďarského Honvédu v úseku Iňačovce, Senné, Stretava. Obdržel slovenskou *Pamätnú medailu za marec 1939*. Prezenční službu vykonával do 31. července 1939, byl přijat do slovenské armády jako vojenský gážista z povolání a jmenován dnem 1. srpna 1939 do první důstojnické hodnosti poručíka pěchoty a současně ustanoven čekatelem na služební místo v služební kategorii důstojníků absolventů vojenské akademie. Jeho prvním důstojnickým zařazením byla funkce velitele čety *Samostatného práporu VI* v Trebišově. Dnem 31. srpna 1939 se jeho kmenovým tělesem stal *Samostatný prápor IV*, ale byl před vojenským tažením proti Polsku od 20. srpna 1939 přidělen k 2. (zpravodajskému) oddělení štábu *Vyššieho veliteľstva 3* v Prešově (prováděl pro Němce výslechy ukrajinských utečenců), kde setrval i po skončení polního tažení. Ovládal totiž několik jazyků – dokonale německý, maďarský a český, částečně anglický a francouzský. Po reorganizaci pěchoty na podzim 1939 se jeho kmenovým tělesem stal *Peší pluk 9*.⁷

Ministerstvo národní obrany hledalo pro ministra národní obrany gen. I. tr. Ferdinanda Čatloše pobočníka. Ministr měl mít v kabinetu ministra dva pobočníky, kteří náleželi k jeho osobní službě. Funkce osobního pobočníka, který zároveň vykonával funkci osobního tajemníka ministra (do října 1939 vykonával funkci osobního tajemníka ministra Ondřej Nemček), byla obsazena por. pech. Jozefem Hrabkem, který byl od 25. května 1939 velitelem pomocné roty ministerstva národní obrany, ale také do odchodu gen. Rudolfa Viesta do emi-

⁶ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA – VHA) Praha, f. Sbíрка kvalifikačních listin, Kvalifikační listina, Moreň Jozef.

⁷ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Kabinet ministra 1939 – 1944, šk. 1, inv. č. 87/39 (č.j. 273/39).

grace pôsobil jako jeho pobočník. Bylo třeba obsadit funkci II. pobočníka ministra, který by byl i velitelem pomocné rot. Velitelství 3. divize navrhlo 24. října 1939 mj. Morgensterna, jehož charakterizovalo jako inteligentního, pilného, pracovitého a důsledného, ustáleného a pevného charakteru, velmi dobrého vystupování, příjemného zevnějšku.⁸ Ukázalo se, že problémem není ani nevyhovující vyjádření 3. oddělení štábu hlavního vojenského velitelství z 8. listopadu 1939. Zde byl Morgenstern přezkoušený hlavně po stránce schopností při vybavování různých administrativních činností souvisejících s funkcí pobočníka ministra. Chyběla mu zběhlost, nutný úsudek a samostatnost k výkonu této funkce. „*Je na ňom patrné, že s funkciou pobočníka /a podobnou/ neprišiel do styku a musel by byť školený od základu.*“⁹ Morgenstern se ale navzdory tomu II. pobočníkem ministra stal a od 16. listopadu 1939 byl ustanoven za velitele pomocné roty ministerstva národní obrany.¹⁰ Krajiný úřad v Bratislavě povolil 28. listopadu 1939 Morgensternovi změnu příjmení na Moreň (v životopisu ze 7. listopadu 1939 uvedl, že jméno „*už v dobách študia a praxe robilo mi ťažkosť, moje meno není vhodné pre slov.[enského] dôstojníka, čo je môj názor*“).¹¹

Organizace ministerstva národní obrany z 16. ledna 1940, platná od 22. ledna 1940, zachovala u ministra národní obrany funkci dvou pobočníků, ale v rámci skupiny H (*osobná skupina*, přednosta stot. pech. Michal Lokšík), která byla přímo podřízena ministrowi národní obrany, vytvořila referát 48 „*Styk s nemeckou misiou, HG, FS*“, jehož vedením byl pověřen por. pech. Jozef Moreň. Popis výkonu jeho funkce: „*udrzuje so strany osobných vecí styk s nemeckou misiou, HG., FS. a ostatnými ministerstvami*“.¹² Moreň proto tuto funkci označoval jako „*styčný dôstojník medzi ministerstvom národnej obrany a nemeckou vojenskou misiou*“.¹³ Zde je namístě upozornit, že v okupovaném západoslovenském území, v tzv. ochranné zóně, vykonával funkci velitele cvičiště německých vzdušných zbraní (Kommandant des Luftwaffenübungsplatzes) v Malackách genmjr. Walther Wecke. Ministerstvo národní obrany netušilo, že nařízením Hlavního velitelství německé branné moci z 29. listopadu 1939 byl Wecke pověřen funkcí velitele ochranné zóny na Slovensku. Obdrželo však přípis německého vojenského atašé mjr. gšt. Heinricha Beckera z 8. ledna 1940, ve kterém Becker tlumočil požadavek Weckeho, aby mu byl k velitelství v Malackách přidělen slovenský styčný důstojník. Proto také ministerstvo národní obrany ve své organizaci z 16. ledna 1940 vytvořilo i funkci „*styčného dôstojníka pri veliteľstve strelnice v Malackách*“ podřízeného hlavnímu vojenskému velitelovi, tj. Čatlošovi, resp. jeho stálému (plnoprávnému) zástupci gen. II. tr. Alexandru Čunderlíkovi. Na ústní rozkaz Čatloše pak určilo 18. ledna 1940 zplnomocněného styčného důstojníka, jímž se stal mjr. jazd. Štefan Hrubisko. Beckerovi následně 22. ledna 1940 sdělilo, že Hrubisko byl přidělen k velitelství v Malackách a hlásil se Weckemu.¹⁴

⁸ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 75, č.j. 211.180 Dôv./1.odd.1939.

⁹ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Kabinet ministra 1939 – 1944, šk. 1, inv. č. 87/39 (č.j. 273/39).

¹⁰ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 127, č.j. 192018/osob.1940; f. Ministerstvo národnej obrany – Domáce rozkazy 1939 – 1942, šk. 1, č. 4/1940, čl. V, Moreň Jozef, por. pech., ustanovenie.

¹¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 81, č.j. 212.566 Dôv./osob.1939; f. Ministerstvo národnej obrany – Kabinet ministra 1939 – 1944, šk. 1, inv. č. 87/39 (č.j. 273/39).

¹² VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany, Spisy dôverné 1940 – 1944, šk. 1, č.j. 150.159 Dôv./II.1940.

¹³ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 135, č.j. 199.088/48.1940

¹⁴ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany, Spisy dôverné 1940 – 1944, šk. 14, č.j. 150.820 Dôv./osob.1940.

Německé vyslanectví teprve nótou z 12. února 1940 oznámilo slovenskému ministerstvu zahraničních věcí, že genmjr. Walther Wecke byl pověřen funkcí velitele ochranné zóny na Slovensku, s tím bylo ministerstvo národní obrany seznámeno teprve 23. února. Následně se proto Hrubisko stal styčným důstojníkem u velitele ochranného pásma na Slovensku (Slowakischer Verbindungsoffizier beim Kommandanten der Schutzzone in der Slowakei).¹⁵ Styčný důstojník podléhal přímo hlavnímu vojenskému veliteli, tj. Čatlošovi, pokud šlo o čistě slovenské záležitosti a udržoval spojení mezi německým velitelem ochranného pásma a slovenským ministerstvem národní obrany, službu v Malackách však vykonával podle pokynů německého velitele ochranného pásma, kterého informoval o nařízeních, které dostal od slovenského ministerstva národní obrany.¹⁶

Moreň funkci velitele pomocné roty prakticky nezvládl, scházela mu autorita, v rotě vládla značná nekázeň a její příslušníci svého velitele v mnohém nerespektovali (mohla tomu přispívat i jeho malá postava 162 cm). Dne 20. dubna 1940 byl proto za velitele pomocné roty ministerstva národní obrany ustanoven por. pech. Ignác Živčák, ve velení mu měl vypomáhat por. pech. Aurel Štefko. Dosavadní velitel roty Moreň měl urychleně odevzdat velení roty a nastoupit službu u *Pešieho pluku 7* v Žilině, kam byl dnem 30. dubna 1940 i přemístěn.¹⁷ Moreň však tuto službu nenastoupil a zůstal na ministerstvu národní obrany, neboť jak sám uvedl, „*nakol'ko som svojej dosavadnej služby sprostený nebol,*“ čímž myslel funkci styčného důstojníka k německé vojenské misi,¹⁸ kterou vykonával do září 1940. Musíme však dodat, že jeho dočasné nebo trvalé odvelení na ministerstvo národní obrany nebylo nikde uveřejněno, ale na druhé straně byl stále na ministerstvu veden, zde chodil i do služeb a podle potřeby zastupoval por. pech. Antona Petruláka, pobočníka armádního inspektora gen. Čunderlíka,¹⁹ stal se také 17. května 1940 i členem „*rovnošatové*“ komise ministerstva,²⁰ s účinností od 1. srpna 1940 získal služební místo v 8. platovém stupni.

Při celkové reorganizaci slovenské armády na podzim 1940 byl nakonec dnem 30. září 1940 oficiálně kmenově přemístěn od bývalého *Pešieho pluku 7* k ministerstvu národní obrany,²¹ zastával funkci pobočníka šéfa Vojenské správy. Šéf Vojenské správy zajišťoval podle pokynů ministra národní obrany osobní a materiální stav branné moci ve válce i v míru. Vedle toho se zabýval rozpočtem, správou branné moci ve všech oborech, dopravně-technickými záležitostmi branné moci, obranou, propagandou a politikou. Moreň však byl již 11. ledna 1941 trvale přidělen předpisové a názvoslovné komisi ministerstva národní obrany jako překladatel z němčiny a kreslič. Místo něho se pobočníkem

¹⁵ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany, Spisy dôverné 1940 – 1944, šk. 14, č.j. 160.475 dôv./17.1940.

¹⁶ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany, Spisy dôverné 1940 – 1944, šk. 14, č.j. 156.150 dôv./17.1940, č.j. 164.662 dôv./všeob.1940.

¹⁷ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany - Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 14/1940, čl. I, Pom.rota MNO – zmena vo velení, č. 15/1940, čl. VII, Kázeň mužstva pom.roty – závady.

¹⁸ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 140, č.j. 210.312/H. 1940.

¹⁹ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Domáce rozkazy 1939 – 1942, šk. 1, č. 28/1940, čl. V, Dovoľená.

²⁰ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Domáce rozkazy 1939 – 1942, šk. 1, č. 20/1940, čl.VII, Ustanovenie členov rovnošatovej komisie.

²¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 140, č.j. 216467/1940.

šéfa Vojenské správy stal por. pech. Ján Solár.²² V období od 2. května do 27. května 1941 Moreň absolvoval aplikační kurs pro aktivované důstojníky ve Vojenské akademii s celkovým prospěchem dobrým a pořadím třicátý sedmý mezi 41 frekventanty a byl charakterizován jako svědomitý, disciplinovaný, mnohořečný, rychlý v postřehu.²³

Moreň byl zařazen mezi důstojníky, kteří odcházeli do pole na východní frontu 27. června 1941 z Bratislavy rychlíkem směrem na Vrútky.²⁴ Dostal se 29. června 1941 do užšího štábu polního armádního velitelství (krycí jméno Ladislav) jako pobočník přiděleného důstojníka plk. aut. Benedikta Dúbravce.²⁵ Posléze byl zařazen do nově zřizovaného štábu velitelství Rychlé brigády,²⁶ od 5. července do 4. srpna 1941 působil ve 2. oddělení jako přidělený důstojník a současně jako tlumočnický německého jazyka a také byl velitelem Rychlé brigády plk. gšt. Rudolfem Pilfouskem určen od 14. září 1941 do funkce styčného důstojníka ke štábu německé 17. armády²⁷ i k německému XXXIX horskému sboru. Překládal z němčiny, neboť na rozdíl od jiných důstojníků velmi dobře ovládal německý jazyk. Podle Pilfouska se jako styčný důstojník osvědčil, pokud však měl převzít pěší četou, funkci se vyhnul onemocněním. Pilfousek zhodnotil Moreňu jako méně vhodného pro řadovou službu pro bojácnost a tělesnou slabost a navrhl jeho přeřazení k pracovnímu sboru.²⁸ Na návrh přednosta zdravotní správy polního armádního velitelství byl Moreň 6. srpna 1941 odeslán do zápolí po osmidenním léčení v polní nemocnici na „črevný katár“.²⁹ Vrátil se k práci v předpisové a názvoslovné komisi ministerstva národní obrany, aby byl 1. října 1941 zařazen do organizačního oddělení.

Ministerstvo národní obrany předložilo 16. září 1941, jak jsme uvedli výše, všem svým zaměstnancům, včetně důstojníků, dotazník podle vládního nařízení č. 198/1941 Sl. z., o právnem postavení Židov, s těmito otázkami: 1./ *Pochádzate najmenej od troch podľa rasy židovských starých rodičov?*; 2./ *Pochádzate od dvoch podľa rasy židovských starých rodičov?*; 3./ *Pochádzate od jedného podľa rasy židovského starého rodiča?*; 4./ *Ste nežidovským manželom Žida /Židovky/?*. Na dotazník měl každý odpovědět *áno*, *nie*, nebo *neviem*.³⁰ Následně to ministerstvo národní obrany zopakovalo 14. listopadu 1941 pro zaměstnance, včetně důstojníků, kteří dosud dotazník nevyplnili, neboť byli v poli, na dovolené, nebo jinak služebně vzdáleni.³¹ Ministerstvo národní obrany vydalo 11. listopadu 1941 nařízení: „*Židovské miešanci podliehajú brannej povinnosti ako ostatní Árijci. Môžu byť príslušníkmi*

²² VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 1/1941, čl. V, Pridelenie personálu pres. .komisii.

²³ VÚA - VHA Praha, f. Sbíрка kvalifikačních listin, Kvalifikační listina, Moreň Jozef.

²⁴ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 33/1941, čl. II, Odchod do poľa.

²⁵ VÚA - VHA Praha, f. Sbíрка dokumentů armády Slovenské republiky 1939 – 1945, kart. 29, inv. č. 25/4, Veliteľstvo Ladislav, Domáci rozkaz č. 2, čl. VI, Části stanu vel. armády – určenie.

²⁶ *Ťaženie slovenskej rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941*. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1941, s. 54. Dosavadní Rychlá skupina byla od 5. do 7. července 1941 doplněná a reorganizovaná a 7. července 1941 přejmenovaná na Rychlou brigádu.

²⁷ *Ťaženie*, s. 69.

²⁸ VÚA – VHA Praha, f. Sbíрка kvalifikačních listin, Kvalifikační listina, Moreň Jozef.

²⁹ VÚA – VHA Praha, f. Sbíрка dokumentů armády Slovenské republiky 1939 – 1945, kart. 29, inv. č. 25/4, Veliteľstvo Ladislav, Domáci rozkaz č. 33, čl. III, Gážisti – odoslanie do zápolia.

³⁰ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 51/1941, čl. I, Dotazníky podľa vládn.nariadenia č. 198 z roku 1941 – nariadenie

³¹ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 59/1941, čl. VIII, Dotazníky podľa vládného nariadenia č. 198 z r. 1941 – nariadenie.

*brannej moci, nemôžu sa však stať ani dôstojníkmi ani poddôstojníkmi brannej moci /: § 15 vl.nar.č.198/1941 Sl.z.:/ Podľa toho židovský miešanec môže byť len strelníkom alebo pracovníkom, nie však hodnostníkom brannej moci.*³² Jak se Moreňovi dařilo těmto rozkazům dosud vyhýbat, není známo, ale v jedné věci se mu to nepochybně podařilo, byl svobodný, takže nemusel původ manželky uvádět.³³ Moreň byl také s účinností od 1. ledna 1942 povýšen do hodnosti nadporučíka pěchoty a bylo mu propůjčeno služební místo 7. platové stupnice systemizované pro nadporučíky v služební kategorii důstojníků absolventů vojenské akademie. Služebně již působil ve Všeobecném vojenském úřadu, v jeho referátu *Organizácia* jako přidělený důstojník.³⁴ Rovněž byl počátkem roku 1943 Tisem vyznamenán *Pamätným odznakom 1. stupňa*.³⁵ V jeho hodnocení se však již objevilo, že je iniciativní, ale „*vlivom rasového zákona trochu ľahostajný v konaní povinnosti*“.³⁶

Nakonec se i on dostal do hledáčku protizidovských opatření. Ve smyslu § 15 odst. 2 vládního nařízení č. 198/1941 Sl. z., *o právnom postavení Židov*, byla Moreňovi dnem 15. května 1943 odňata hodnost nadporučíka pěchoty a tím stejným dnem byl propuštěn z činné vojenské služby, nakořik podle § 2 písm. b) citovaného vládního nařízení byl „*židovským miešancom*“. Dnem 15. května 1943 byl přemístěn jako *strelník v zálohe* od ministerstva národní obrany k Doplňovacímu okresnímu velitelství Bratislava, a dnem 31. května 1943 mu bylo zastaveno vyplácení služebních požitků.³⁷

V poválečných letech mu na základě zák. č. 116/1947 Sb., *o úpravě některých právních poměrů důstojníků, rotmistřů a poddůstojníků aspirantů v záloze*, byla v československé armádě ponechána hodnost nadporučíka pěchoty v záloze s pořadím od 1. ledna 1942.³⁸ Dekret mu byl doručen.

O. PEJS: JOZEF MORGENSTERN – MOREŇ (DAS SCHICKSAL EINES SLOWAKISCHEN OFFIZIERS)

Jozef Morgenstern – Moreň wurde im Jahr 1939 Berufsoffizier der slowakischen Armee. Er durchlief eine Reihe von Funktionen, die überwiegend administrativen Charakter hatten. Laut den Beurteilungen seiner Vorgesetzten eignete er sich nur begrenzt für eine führende Offiziersfunktion. Seine Fremdsprachenkenntnisse kamen ihm in seiner Karriere zugute. Im März 1939 nahm er an der Verteidigung der Ostslowakei gegen den Angriff ungarischer Truppen teil. Ebenso beteiligte er sich am Feldzug gegen Polen in der zweiten Jahreshälfte

³² VHA Bratislava, f. Zbierka „53“, fasc. 53-41-88/1/1, č.j. 280.494/15-1941.

³³ Podrobně se otázkou židovských manželek vojenských gážistů slovenské armády zabýval BAKA, Igor. Postavenie vojakov z povolania s manželkami židovského pôvodu v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1944. In *Historický časopis*, 2025, roč. 73, č. 2, s. 351 – 375.

³⁴ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 34/1942, čl. 13, Telef. soznam.

³⁵ Udělení medaile bylo teprve uveřejněno 22. dubna 1943. VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 - 1945, šk. 2, č. 18/1943, čl. 1, Slovenské vyznamenanie – udelenie. Moreň se ještě 13. března 1943 v podvečer povinně účastnil slavnostní vojenské akademie v Slovenskom národnom divadle k 4. výročí vyhlášení slovenské samostatnosti jako člen deputace gážistů MNO za účasti Jozefa Tisa, členů vlády a diplomatického sboru. Tamže, č. 12/1943, čl. 2, Vojenská oslava dňa 14. marca 1943 v Bratislave – nariadenie.

³⁶ VÚA – VHA Praha, f. Sbírnka kvalifikačních listin, Kvalifikační listina, Moreň Jozef.

³⁷ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 26/1943, čl. 14, Moreň Jozef, npor. pech. – odňatie hodnosti a prepustenie z činnej služby.

³⁸ Osobní věstník ministerstva národní obrany, ročník 1948, č. 54, s. 446.

1939 sowie am Feldzug gegen die Sowjetunion im Sommer 1941. Aufgrund seiner jüdischen Herkunft geriet er in das Visier der antisemitischen Rassegesetze. Er wurde als „jüdischer Mischling“ degradiert und 1943 aus der slowakischen Armee entlassen. Nach dem Krieg behielt er in der tschechoslowakischen Armee den Rang eines Oberleutnants der Infanterie, den er während seines Dienstes in der slowakischen Armee erworben hatte.

Seznam použitých pramenů a literatury/List of reference and Literature

Primární zdroje/Primary sources

Archivy a archivní prameny/Archives and Archives sources:

Vojenský historický archiv Bratislava (VHA Bratislava):

Fondy: Ministerstvo národnej obrany – Kabinet ministra (1939 – 1944); Ministerstvo národnej obrany – Domáce rozkazy (1939 – 1942); Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáce rozkazy (1939 – 1945); Ministerstvo národnej obrany, Spisy dôverné (1940 – 1944); Hlavné vojenské veliteľstvo (1939 – 1940); Vyššie veliteľstvo I – Veliteľstvo divízejnej oblasti I (1939 – 1945).

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (VÚA – VHA Praha):

Fondy: Sbíрка kvalifikačních listin; Sbíрка dokumentů armády Slovenské republiky (1939 – 1945).

Dobový tisk/Period print

Osobní věstník ministerstva národní obrany (1948).

Sekundární zdroje/Secondary sources

Monografie a sborníky jako celek/Monographs

BAKA, Igor a kol. „Práca – česť, robota – povinnosť“. *Vojensky organizované pracovné jednotky Židov na Slovensku v rokoch 1939 – 1943*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023. 316 s. ISBN 978-80-89523-96-2.

Ťaženie slovenskej rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1941, 87 s., mapové prílohy.

Studie a články v časopisech a sborníkch, kapitoly v kolektívnych monografiách/ Articles in Journals, chapters in Monographs

BAKA, Igor. Postavenie vojakov z povolania s manželkami židovského pôvodu v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1944. In: *Historický časopis*, 2025, roč. 73, č. 2, s. 351 – 375. ISSN 0018-2575.

O autorovi/ About the Author

JUDr. Oldřich PEJS

Penzionovaný

e-mail: pejs@post.cz

<https://orcid.org/0000-0002-0567-2311>